

Ukrcaj na brodu „Knez“

Josip Spivalo, S. Francisco, Cal.

XIV VOJNICI: ZABUŠANTI I RANJENICI

U Omišu je svaku godinu na Veliku gospu, u augustu fjera, sajam. Tipični primorski, provincijski. Spustili bi se gornjaci s kolima i mršavim konjima, dognali bi stoke, drvenog suđa i zemljanih lonaca, jedna-dvije butige izvijesile bi igračke i ukrase za seoske kape, janjci bi se pekli i rujno vino točilo. Sve je smrdilo od seljačkog znoja i suknenog ruha. A s Brača, a bome i sa Hvara, stigle bi gaete i bracere s ljudima u mornarskim majama, spremnim da se cjenjkaju za ovce i drveno posuđe. Jedan ili dva jedrenjaka iz Hrvatskog primorja dovezli bi velebitski lenjam, koji su seljaci kupovali za popravak ili dogradnju svojih kamenjara. Bračani bi uvijek ostavili jednog čovjeka u braceri da čuva. Jedan je tako bio, koji je stalno svojim dubokim glasom vikao »Kala-kala«. Der-ao se i prestao bi vikati tek onda kad mu pluća nisu više izdržala. Ta riječ »kala« u grčkom znači »dobro«. Da nije možda taj izraz ostao još iz vremena grčkog utjecaja na Dalmaciju? Vrag bi ga znao.

Dani su hitro prolazili, a rat se u nedogled produljivao. Mi smo sve to veći broj vojnika prevozili, među kojima je bilo dosta ranjenih. Ti su ranjenici dolazili većinom s talijanske fronte; dolazili su kući na »urlab«. Oni koji su izgubili ruke ili noge, koji su morali hodati na štakama, svojim kućama su se za uvijek vraćali. Nije bilo nikakvih socijalnih ustanova ni domova. Vraćali su se na svoju sirotinju, onesposobljeni, postarani i zaboravljeni. Zaborav i nemar za tim nesretnim ljudima vrlo je tačno i s puno osjećaja opisao Josip Pavičić u svojoj knjižici »Crvenim slovima«.

Vojnici, ranjenici i zdravi, došli bi u Split do našega broda dosta prije odlaska. Nije bilo dopušteno da se puš-štaju putnici na brod ranije, jer bi nam sprječavali ukrcaj tereta, a opet i radi legitimacija, koje su morale biti pregledane. Mi bismo često pozvali ranjenike da dođu na brod i da se smjeste na najbolje mjesto gdje su mogli sjesti i počiniti. To je bio naš brod, to su bili naši ljudi, za koje smo duboko osjećali. Pred odlazak broda došao bi jedan podoficir ratne mornarice sa dva pomoćnika, da pregleda vojnicima putne objave. Podoficir koji je pregledavao vojnicima karte bio je neki Poljak ili Čeh, nijesam stalan i uvijek se strogo prema vojnicima vladao. Neću nikad zaboraviti jednog takvog neugodnog slučaja što se desio jedno poslije podne. Naš je brod bio privezan pred obalu nedaleko željezničke stanice. Bili smo puni tereta, ali i prepuni vojnika, među kojima je bio oveći broj ranjenika. Bilo je malo vremena do odlaska, jer je brod tačno u tri sata odlazio. Taj mrki podoficir došao je na brod s pomoćnicima i stao uredovati. Vojnici koji su dolazili u Split željeznicom, morali su karte potvrditi u vojničkom uredu na stanici. Neki od ranjenika na našem brodu nijesu tu potvrdu imali. Kad je podoficir vidio da im karte nijesu u redu, zapovjedi da odmah izađu svi van i da na stanici uredi svoje karte. Nesretni ranjenici su se taj zapovijedi protivili dokazujući, da im je to vrlo naporno, da ne mogu hodati, a da do odlaska broda nema nego samo kratko vrijeme. Taj podoficir, više ži- vina nego čovjek, stao se na ranjenike derati i na silu je htio da izvrše njegovu zapovijed. To je trajalo dulje vremena i približavao se čas odlaska. Lučki pilot mu reče da neka se žuri, jer da brod mora odlaziti. Kapetan Luka, neki putnici i jedan pješadijski oficir bili su na zapovjedničkom mostu. Taj je oficir bio sa službom u Omišu, bio je rezervista. Elegantan, visok čovjek, veliki kicoš, bio je mislim, Bečanin. Mi smo ga gledali kako on promatra ponašanje podoficira s ranjenicima. Osjećalo se da iskre pucaju između njegovih misli i podoficirskog ponašanja. Kad taj oficir više nije mogao trpiti bjesomučno ponašanje podoficira s bijednim, izmorenim ranjenicima, oštro se na njemačkom jeziku izdere na podoficira i naredi mu da sam sakupi vojničke karte i skoči do stanice i uredi ih. Taj se podoficir pretvorio u pokislog miša. Stao je mirno s rukom na pozdrav i rekao »Javohl, Herr Leintnant«. Skočio je brže od zeca do stanice i za par

minuta razdijelio vojnicima karte. Svi putnici i mi čl- novci posade i publika na obali bili smo sretni, vidjevši da se glupost i krutost, koje su često spojene, znadu kazniti. Poslije ovog slučaja ova vojnička budala nešto se malo bolje ponašala prema vojnicima-povratnicima.

Već je bilo prošlo četiri mjeseca od kada sam bio otišao od kuće. Želja me opet vukla, da svoje posjetim. Kapetan Luka mi dade dopust da idem. Imao sam pu- tovati iz Splita parobrodom, imena kojeg se ne sjećam, ali koji je kasnije bio torpediran nedaleko Splita i potonu- no na rtu Ploče kod Rogoznice. Zapovjednik je odmah poslije torpediranja naredio, da brod pojuri svom snagom do obale gdje ga je nasukao. Taj je brod bio kasnije privezan lancima uz obalu. Ali kad je udarilo teško jugo, lanci su popucali i brod odkliznuo u dubinu mora, gdje valjda još i danas počiva, ako ga današnji »Brodospas« nije izvukao. Izvadih legitimaciju za putovanje i kupih voznu kartu. U večer na brodu opazim na rivi svog mještanina Ivana Nolu. Zapitam ga odakle dolazi i gdje putuje. Dolazio je kući na dopust iz Skradina, gdje je radio na jednome usidrenom parobrodu, ali mi reče da ne zna što da radi, jer da nema legitimacije. Da ju je na putu iz Šibenika do Splita izgubio. Stražar na ulazu u brod nije mu dozvolio da se ukrca. Nije bilo vremena da se gubi. Bio je tužan i jadan. Ali ja se dosjetim. Ja sam imao legitimaciju kod sebe, a u rukama sam imao štrucu kruha zamotan u papiru. Rekao sam mu da ćemo učiniti varku. On će upotrebiti moju legitimaciju, koju ću mu ja prebaciti. Stražar ga neće prepoznati, budući je bila noć, a obala sasvim slabo osvijetljena. Nije bilo lako da mu dadem legitimaciju, jer je na straži bio vojnik s bajunetom na puški. Demislio sam se nečeg što sam jednom vidio od nekog putnika. Kad je stražar bio uda- ljen, rečem ja Ivanu da ću mu dati pola štruce kruha, ali da ću u kruh sakriti legitimaciju. Kad je stražar došao pokraj broda između mene i Nole ja zapitam Ivana, da li je gladan. On mi odgovori da jest i ja mu ponudim komad kruha. Predaji kruha stražar se nije protivio. Ja Ivana pozdravim i on se od mene odaleći. Malo kasnije mu je uspjelo doći na brod. Nas dvojica, radosni sakrimo se među teretom, da nas ne bi našli, ako bi nas tražili. Mi smo bili još djeca i strašili smo se onog što smo učinili. Kad je parobrod ostavio Split, izašli smo van i slatko se nasmijali lepovluku. Pojeli smo cijeli kruh i naslonjeni na vreće zaspali kao u kraljevskim odajama i spavali sve dok nas galama dolaska pred Korčulu nije probudila. Na Korčuli se brod nije privezao uz obalu, već za bovu. Putnici su se morali prevoziti do obale u čamcima, koje su veslali korčulanski fakini. S broda se nije moglo ići u ove čamce ako se nije prikazala legitimacija jednome oficiru. U ovome slučaju ja Ivanu Noli nijesam mogao pomoći. Kad je htio da skoči u čamac, oficir ga zaustavi. Ivan mu reče da je izgubio legitimaciju, ali mu to nije pomoglo. Njegova je sreća bila, da je na istome brodu putovao jedan kapetan iz Kučišta koji je dao riječ oficiru, da poznaje Ivana. Mi smo se rastali, a bili smo sretni, da smo svojom snalažljivošću uspjeli prevariti krute stra- žare i formalnosti. Snalažljivost u životu najveća je po- moć čovjeku.

XV MORNARI KAO MORNARI, ŠTO SE TERETA TIČE . . .

Naša plaća je bila ista kao i u mirno doba, a preh- rana svakim danom sve slabija. Sa »Knezom« se prenosila svakojaka hrana. Uvijek bi se koja vreća pšenice ili kukuruza razderala, i mi bismo za nas pokupili što bi se prosulo. Time bi se mi dohranjivali, a i nešto od toga svojim kućama slali. Što je rat dulje trajao, to je — da budem iskren — svak sve više krao. Oni koji su bili na odgovornim mjestima, oni koji su imali upliva na aprovizacijama i oni koji su imali novaca mogli su ipak nabavljati što god su željeli. Mali narod kao i mali čin- ovnici morali su živjeti o dekama. Ali ljudi kao braća

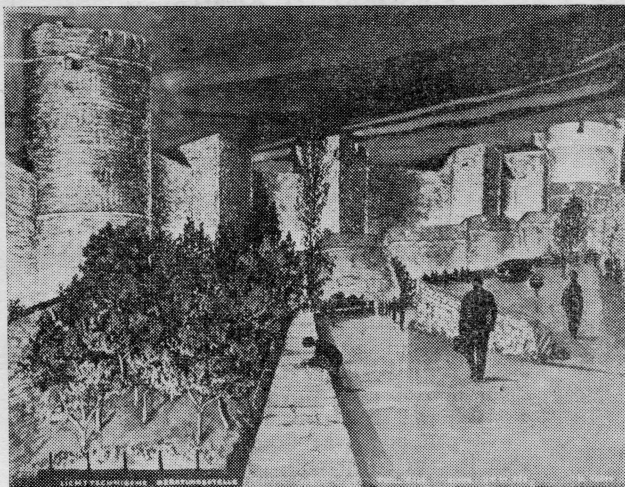
Ivaniševići iz Krila, pa Perići i Nazori iz Malog Rata, pa obitelji Franceschi i neke druge u Omišu živjeli su u blagostanju i pomalo gomilali novac. Načelnik Omiša Marušić lično se mnogo starao da donese svom mjestu i okolici što je moguće više hrane i zato je Zadrudni savez u Omišu imao uvijek prilične zalihe živežnih namirnica. Mi bismo se, naravno, uvijek okoristili teretom koji smo prenosili, na jedan ili na drugi način. Tako smo među drugom hranom uvijek imali obilno pšenice i kukuruza. Mi bismo pšenicu i kukuruz izmiješali i ja bih to u vreći odnio u pekaru Stanić, koja je bila u jednoj uskoj uličici nedaleko glavne ulice. Kuma Stanić (tako sam je zvao) bi to izmjerila i kao uzvrat bi nam dala istu mjeru hljeba, tako da smo mi kod nje uvijek imali više žita nego bi nam bilo potrebno kruha. Za piće nam je bilo lako, jer smo na brodu često imali bačava vina, koje bi ostale na palubi preko noći. Mato Starčić i noštro Dediol bi otvorili jednu ili dvije bačve i iz njih pomoću gumene cijevi isisali nešto vina. U bačvi bi nadomjestili čiste vode i opet pristojno začepili bačve. Budući da su se bačve valjale, na mjestu gdje je bio čep, pomazalo bi se sa malo zemlje ili gliba, tako da se nije moglo opaziti da je itko otvarao bačvu. U Splitu smo jednom bili ukrcali oveću količinu suhog bakalara za Zadrudni savez u Omišu. Stiva nam je bila puna, pa smo na palubi nagomilali bale bakalara. Pri ukrcanju ovog bakalara nijesmo se mogli okoristiti, a bakalar je tako divno mirisao . . . Vrijeme je bilo kišovito i radi toga smo morali tendama pokriti bakalar na palubi. Kad smo otputovali iz Splita sišao sam pod provu i kroz tambuč od prove nastojao da istegnem koji bakalar. Kapetan Luka sa zapovjedničkog mosta opazi da se nešto ispod tende miče i kriomice se došulja do tambuča i vidi mene gdje nastojim da izvadim bakalar. Kad me vidio zabeštinao mi je, »gospu-k«, a još da se kunemo — poviče — da nikad ništa od karga ne dižemo. Poslije toga ja ga za dugo nijesam mogao gledati u lice, ali mi o tome on nikad više niti riječi nije rekao. Budući da je bilo ružno vrijeme, bakalar se nije iskrcao u večer već sutradan u jutro jer tog dana nijesmo bili na prugi, budući da je bila nedjelja. Preko noći mi smo s velikom vještinom izvukli dosta komada bakalara. Po balama bakalara na palubi i u stivi zalili smo nekoliko bujola mora i stime smo nadoknadili težinu. Kad su iskrcavali bakalar malo je kišilo, tako da je i kiša smočila bakalar, pa je »izgubljena« težina bila dobro nadoknađena. I tako je Zadrudni savez primio više bakalara po mjeri nego je očekivao. Bakalar je bio vrlo ukusan, sasvim da nije bio najbolje vrste, ali bakalara nije bilo već dugo vremena, pa da je bio i gori bili bi ga objeručke primili i smatrali ukusnim.

Na »Knezu« je u lukočama uvijek bilo prljave vode i kad bi kukuruz ili pšenica prodrla u lukoče kroz komixture od poda tu bi se razvio divan smrad. Mi smo i tome doskočili i poviše vode stavili dasaka, a poviše dasaka debeloga papira, tako da kad bi zrnje palo kroz pod mi bismo to uvijek spasili. U jednom slučaju nakrcali smo se u Splitu pšenicom za Omiš. Pšenica je već bila velika rijetkost i malo se je vidjelo. Ali načelnik Marušić je mogao nešto što drugi nijesu mogli. On je često putovao u unutrašnjost zemlje da traži, da prosi ili da kupuje hranu. Među ostalima koji su čuvali iskrcaj pšenice bio je kao nadzornik Toni Lučić. Kad je on vidio da se toliko pšenice prosulo na pod u stivi, on je posumnjao, da će biti dosta pšenice išlo i u sentine. Sasvim da su daske od poda bile velikim čavlama zabijene, ipak su otvorili sentine i imali su što vidjeti. Tu je bilo puno pšenice, ali niti zrno nije išlo u vodu. Toni Lučić primijeti, da smo mi to bili spretno uradili, pa nam lukavo zahvali na tom našem trudu. Ispod brkova se smijao, jer je znao da bismo mi tu pšenicu bili spasili. Nažalost od ove vožnje nije nam moglo pripasti ni jedno zrno. Zato smo prešli na drugu taktiku i zamolili ga, da nam dade malo pšenice. Ali on to nije htio, jer da je on za pšenicu odgovoran. Mi smo dokazivali, da smo spasili svu pšenicu, i da mi slučajno nijesmo sentine uredili, da bi sva, koja je pala u sentine, bila izgubljena. Naš plan je uspio i kad drugi nijesu bili prisutni on nam je prebacio više nego jednu vreću pšenice. Mornar uvijek ima svoju taktiku i ispliva na jedan ili drugi način.

Mi nijesmo često prevozili hranu za oficirsku menzu u Omišu, ali ako smo je prevozili i tu smo mi izvukli

svoj račun. Tako su jednom doveli na brod svakojake hrane. Budući da je naša stiva bila prazna, vojnici su svu tu raznu robu smjestili u stivu. Na brodu je ostao jedan vojnik s puškom i bajunetom na puški da čuva. Mi smo po mirisu nanjušili da je tu bilo kave, papra i drugih mirodija. Ovakova nam se lovina nikad nije pojavila. Naš »savjet« odluču da moramo nešto od toga dignuti. Ne samo jer smo bili željni dobre kave, papra i drugih mirodija, nego i iz bijesa da je to bilo za oficirsku menzu. Stavili smo zasjedu i kad je vojniku bilo potrebno ići u nužnik, mi smo hitro otvorili stivu i ja sam se provukao u stivu. Dosta mi je vremena trebalo dok sam pronašao u kojim se vrećama nalazi ono što smo mi želili imati. Sreća je bila da su sve vreće bile povezane špagom a ne sašivene, kao što se čini kad su vreće pune. Ja sam iz vreća izvukao razne hrane, od svega po malo, da nam srce i duša budu mirni i zadovoljni. A sada kako to izvući kroz mali otvor koji je bio između stive i našeg ležaja pod provom? Ja sam to sve strpljivo pomalo davao nostromu. Kad sam svršio svoj posao nadao sam se, da će biti načina, na isplivam na palubu. Kroz mali otvor u stivi nijesam se mogao provući u našu prostoriju pod provu iako nijesam bio bog zna kako velik. Tako sam ostao dugo vremena smišljajući na bijeg. Naravno meni se činila vječnost, jer kad se nešto čeka pogotovo kad je čovjek u stupici vrijeme prolazi vrlo sporo. Vojnik na palubi budno je čuvao na straži. Sreća je bila da je vrijeme bilo oko podneva, a da mi toga dana nije bilo potrebno nikoga služiti u salonu. Vojnik na straži bio je naš čovjek. Smišljajući kako da vojnika na straži odaleče, moji mu drugovi na palubi ponude čašu vina, ali su ga pozvali da dođe pod provu popiti, jer smo tu uvijek imali veliku damižanu vina. Moguće je popio i dvije čaše, jer se dugo pod provom zadržao. Kad je Mato Starčić vidio da vojnik silazi pod provu, odmah podigne jednu dasku koja je pokrivala stivu i ja hitro, ali tiho skočim na palubu. Poslije smo bezbrižno nastavili rad, a nostromo Dediol je prenio kavu i mirodije ispod prove gdje smo držali lanac za sidro i tu sve dobro skrio. Poslije toga smo se za dugo vremena častili dobrom pravom kavom, kakove davno nije bilo, a ne odurnim eratzom. Kapetan Luka bi često prošao pokraj kuhinje i uvijek bi zapitao, da li ima kave. Kad je sada pomirisao pravu kavu i okusio je, nije vjerovao, da je to mogla biti prava kava. Ja sam, naravno zatajio firmu od koje smo kavu naručili, to je bila poslovna tajna. On na to zapita svog strica, noštro da odakle nam prava kava, ali mu ni on ne odgovori direktno, nego lukavo, po mornarsku, namigne samo jednim okom, i to je pitanje ostalo tako otvoreno.

Kapetan Luka je bio vrlo momak. Nije nas pri poslu sekirao, jer je znao da je sve bilo u redu što se je ticalo broda. Malo je posluge od mene tražio. On je na »Knezu« prodavao vozne karte i ja sam s njime uvijek u jutro, kad bi ostavili Omiš, išao po palubi. Karte bi primao od brodovlasnika na Krilu i za njih je on bio odgovoran. Kapetan Luka nije nosio torbu za novac, kao što je to običavao njegov otac kapetan Miće, već bi papirni novac

gurao u svoje džepove. On je, kao i njegov otac, u redu vodio račune o voznim kartama. Kad bi ja čistio njegovo odijelo uvijek bih našao posvuda paparnih kruna, koje bi ja sakupio i stavio u jednu ladicu u kabini, u kojoj je uvijek bilo dosta zmušanog sitnog papirnog novca. Nije bilo ni čuda da je po džepovima imao novca, jer je jedva bilo vremena prodati vozne karte i sakupiti ih, pošto je uvijek bilo i previše putnika. Bilo je slučajeva da smo smanjivali brzinu, da imamo više vremena za prodaju i sakupljanje voznih karata. Kad bi stizali u Split kapetana Luku bi uvijek pričekali njegovi prijatelji i sastalo bi se društvo na razgovor u salonu. Među ostalim njegovim prijateljima bila su i dva brata Franceschi iz Omiša, čiji je otac imao veliki dućan u svojoj zgradi nedaleko rijeke Cetine. Imali su jednu sestru, koja je pohađala školu u Splitu. Bila je lijepa djevojčica, skladnih oblika tijela. S njom se često kapetan Luka razgovarao, a ja bi prisluškivao, ali tko je mogao razumjeti njihov »školovani« jezik. Ali se kap. Luka gledao i s jednom drugom. Ja sam sve to budno motrio.

U to je doba u Splitu izlazilo »Naše Jedinstvo«, šareni lokalni list. Izlazilo je rano poslije podne. Kad god bi se javilo da Austrijska vojska dobija borbu, ta bi novina uvijek tiskala tu novost velikim slovima. A kad bi bilo nešto izvanrednoga, onda bi ta novina imala bojadisani okvir na prvoj stranici. U takvim slučajevima svi bi parobodi morali izvijesiti veliku Austrijsku zastavu. Ja sam običavao kupiti kod tiskare veći broj tih novina, a osobito kad bi bila objavljena neka pobjeda. Te bi novine ja prodavao u Malom i Dugom Ratu i u Omišu. S prodajom novina mi smo na brodu prilično zarađivali i ta bi se dobit dijelila između nas četvorice. U Omišu smo

imali jednog prijatelja kojemu bismo odmah po dolasku bacili omot novina i on bi ih za nas prodao, a za sebe bi zadržao jednu besplatno. To mu je bila provizija. Ja sam se bio upoznao sa obiteljima trgovaca i raznih činovnika kao i vojnika u Omišu, kojim sam prodavao novine, a njima je uvijek bilo i nešto potrebno kod obitelji ili prijatelja u Splitu. Ja bi njima činio svakovrsne usluge za koje bi mi oni uvijek nešto dali. Za to su braća Ivanišević tražili još dok je kapetan Miće bio na brodu da mi on zabrani vršiti taj posao, jer kad ja ne bih radio te usluge, da bi narod bio prisiljen više putovati s »Knezom«. Bili su gladniji nego vukovi u Sibiriji. Kapetan Miće bi mi to nekako prenio, ali mi nije nikad izričito zabranio. Znao je, da je plaća bila malena, pa me je svjetovao, neka to ne radim suviše otvoreno. To su isto radili na starom »Knezu« stari Jere, ložac, i Luka Lupis, a Luka i kad je bio na novome. Zato sam ja sve te usluge i dalje vršio, ali mjesto da kućanice dolaze do »Kneza« po razne stvari, ja bih to sve odnio sam njima kući poslije večere. To mi je lijepu paru donosilo, malo amo malo tamo i skupilo bi se dosta. Najbolje su mi plaćale obitelji Franceschi, a nadasve obitelj ljekarnika Franceschi koji je imao ljekarnu u velikoj kući na Fošalu. Njegova bi mi supruga uvijek, povise dobre ruke dala i komad tečnog mliječnog kruha. Taj bi »milhbrot« ja rijetko pojeo, već bi ga poslao svojoj bolesnoj majci. Meni je bilo drago činiti usluge tim obiteljima Franceschi, jer mi nije bilo potrebno čekati pred vratima, kad bi pokucao, već bi me odmah pozvali da uđem u kuću, ako bi došao sa strane kućnih vrata, a u kuhinju, ako bih išao do vrata kuhinje. Kadikad bi mi dali nešto voća ili slatkoga da pojedem. Sve je to kod njih bilo dobro i tečno. Svi su me zvali »Mali Joze«.